

Fløtningshistorie langs Glomma - besøk på Fetsund Lenser Forarbeid for skolene i Sørum, 6. trinn.

Se fellesserver K:\Den Kulturelle Skolesekken\DKS prosjekt på Fetsund lenser for bilder

Innledning

Lensene ved Bingen i Sørum og i Fetsund har vært en stor arbeidsplass gjennom flere generasjoner. Tømmerfløtinga i Glomma er en viktig del av vår lokale historie og kulturarv.

Til å begynne med ble alt tømmeret som kom i elva, sortert ved Bingen lenser. Da jernbanebrua over Glomma ble lagt til Fetsund, ble tømmer-sorteringa flyttet nedenfor brua i 1861, og virksomheten ved Fetsund Lenser startet. Bingen lenser fikk dermed en rein attholdsfunksjon, og hele tømmerbeholdningen ble holdt tilbake av den kraftige Stengerekka, også kalt Ti-karsrekka (bilde 1 og 2).

Opptil 14 millioner tømmerstokker kunne komme i én og samme sesong – og en mengde på ca. 100 000 tømmerstokker ble sluppet daglig fra Bingen lenser ved Vestby – disse fløt så med elvestrømmen ned til Fetsund Lenser for sortering og bunting.

Tømmeret ble sortert etter tømmermerker (bilde3), og likt merkede tømmerstokker ble buntet sammen og slept med båt over innsjøen Øyeren. Deretter ble tømmeret sluppet fritt og fløt videre ned Glomma mot Sarpsborg og Fredrikstad hvor det var planke- og papirindustri. Noe tømmer ble også eksportert til utlandet.

Tømmerdriften ved Bingen og Fetsund Lenser opphørte i 1985. Da var det tog og bil som tok over tømmertransporten.

Bingen lenser

Gjennom en skoletime blir elevene presentert for deler av fløtingshistorien gjennom utstilling, fortelling og dramatisering med elevmedvirkning.

Utstillingen

En 8 meter lang og frittstående utstilling om Bingen lenser med informasjonstekster, kart, gamle og nyere fotografier og malte illustrasjoner i store formater på begge sider. Det kan knyttes oppgaver til utstillingen, og flere elever kan jobbe samtidig med den. Det er utarbeidet egen lærerveiledning.

Under elevenes besøk på Fetsund lenser er utstillingen satt opp i Trådbua. Den er laget av Berit Leikhammer og Dag Nordsveen og eies av Blaker og Sørum Historielag.

Lensekarene – ”den spanske armada”

Restene av tømmerfløtinga i Glomma er synlige fremdeles. Øivind Hammeren har laget en modell av et ”rierkar”. Annie Selle forteller om lensekarenes form og funksjon – hvor store var de? Hvorfor veltet de ikke når tømmeret kom? Hun gir også en kort innføring i tømmerstokkens vei fra de store skogene til sager og utskipingshavner ved Glommas utløp.

Dramatiseringen – ”Da’n Helmer gikk i råka”

Det var ikke ufarlig å ha elva som nærmeste nabo og arbeidsplass. Med utgangspunkt i en historie fra virkeligheten rundt 1930 møter elevene en tømmerfløterfamilie. På Vestby, ved elvebredden litt sør for Sørumsand skole, bodde Helmer og Mathilde Watterud. De hadde mange barn, og far var

tømmerfløter.

Berit Leikhammer, Aage Kleven og Annie Selle dramatiserer hendelsen, og ei jente og en gutt er med som statister i dramatiseringen. To elever for hver forestilling. Disse skal spørres og tas ut av lærer på forhånd og får kostyme og instruksjon av Berit når de ankommer Trådbua.

Muntlig tradisjon og Sørumdialekten

Alt som fortelles og vises i dramatiseringen, er tradisjonsstoff fortalt av de gamle tømmer-fløterne selv. "Prosjekt Bingen lenser" gjennomførte i årene 1997 – 2003 en større registrering av livet på og ved Glomma. Elevene møter Sørumdialekten slik den ble snakket for et par generasjoner siden.

Fetsund Lenser

Vi besøker ulike bygninger på området, forteller om arbeidet ved Fetsund Lenser og viser fløtingsanlegget fra Brygga ved elva.

Arbeid på elva

Elevene får selv prøve seg litt som fløtere ved å bruke fløterhaka (bilde 4). Fløterhaken var lensearbeiderens viktigst arbeidsredskap og den ble brukt til å dytte og dra tømmerstokkene med (bilde 5).

Retteanlegg og soppemaskin

I starten måtte alt tømmeret rettes for hånd med fløterhaker, men man fikk etterhvert et maskinelt retteanlegg. Dette retteanlegget ristet tømmerstokkene slik at de la seg fint på tvers av strømrerningen (som fyrstikker i en fyrstikkeske) slik at tømmeret lå riktig vei på veien inn i soppemaskinen for å buntet (bilde 6 og 7). Den store soppemaskinen buntet 500 tømmerstokker i hver bunt (bilde 8).

Fra Brygga ser vi også de to store slepebåtene Mørkfos (bilde 9) og Isnes – de hadde i oppgave å slepe de store tømmerselepe over Øyeren. Vi har også flere mindre slepebåter – noen av disse dro mindre tømmerselepe til Lillestrøm.

Smia

I smia viser vi fram dobbeltredskap (bilde 10) og dogg (bilde 11). Smeden hadde en viktig rolle på Fetsund Lenser da han laget alt som trengtes. En av smedene våre jobbet her i hele 53 år! Doggen fester dobbeltredskapet som så holder lensene sammen (bilde 12) – lensene ledet tømmerstokkene i elva inn til flåtegangene der lensearbeiderne jobbet og retteanlegget og soppemaskinene (buntingmaskinene) lå.

Saga på lensene

Vi tar turen til Saga på området. Saga var/er viktig – da man bl.a. saget flåtetømmer vinterstid og plank man trengte. Flåtetømmeret ble det laget nye flåte ganger av og vi viser fram dette til elevene. Selv i dag lager håndverkerne våre slike i forbindelse med restaureringen av Fetsund Lenser. Det er to sager: Kantsaga som kantet de runde sidene på stokken og kløvsaga som kutter den kantede stokken opp i planker (bilde 13). Vi skal også gå på flåtegangene med redningsvester slik at elevene kan kjenne hvordan det gynger litt på elva.

Fetsund-båten

I Båthuset viser vi fram den unike trebåten Fetsund-båten (bilde 14), den var såkalt kravellbygd og fikk da en glatt båtside slik at den lettere gled mellom tømmerstokkene på elva. Flisa-båten var også mye brukt, men den var klinkbygd og fikk dermed en mer «hakkete» båtside og hang seg fast oftere

på tømmerstokkene (bilde 15).

Det farlige arbeidet i Glommas sideelver

Elevene får også se en kort autentisk fløtingsfilm fra en av sideelvene i Glomma og som viser hvor farefylt arbeidet som fløter kunne være her. Glomma er ikke fullt så stri forbi Bingen og Fetsund lenser, men strømmen er sterk. Ved Bingen måtte man balansere på stokkene for å utføre arbeidet og dette gjorde arbeidet ganske farlig. På Fetsund Lenser hadde man flåteganger og dermed var det tryggere enn ved Bingen lenser. Det har vært ulykker – lensearbeidere har druknet ved Fetsund Lenser fordi de ikke kunne svømme.

Undervisningsopplegget for Den kulturelle skolesekken er utarbeidet av Berit Leikhammer og Trude Starholm.